

АДВОКАТУРА І ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

БАНДУРКА Сергій - доктор філософії, докторант Харківського національного університету внутрішніх справ

DOI: <https://doi.org/10.32782/NP.2024.1.5>

У статті розглянуті взаємовідносини адвокатури і громадських об'єднань у системі захисту прав і свобод людини. І адвокатура, і громадські об'єднання, уповноважені на захист прав і свобод людини, виступають у цьому контексті як партнери в правозахисній діяльності. Адвокатура діє як професійна організація, сукупність прав і повноважень якої дають можливість адвокату під час здійснення адвокатської діяльності вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги. Члени громадського об'єднання діють у межах статуту об'єднання та відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання».

У розпорядженні адвокатури набагато більше прав і повноважень та можливостей надавати допомогу та здійснювати захист прав і свобод людини в конкретних випадках, зокрема, представляючи інтереси клієнта в органах влади, у судових та правоохоронних органах, консультуючи з правових питань, розробляючи правові документи, необхідні для виконання договору. Адвокатом може бути лише фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставі та в порядку, що передбачені в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Адвокатом може бути фізична особа, яка має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше 2-х років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

У законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлена низка обме-

жень, за наявності яких особа не може бути адвокатом, зокрема, непогашена судимість, визнання судом особи недієздатною чи обмежена дієздатність, позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю, звільнення з посади судді, прокурора, слідчого, нотаріуса з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги або вчинення корупційного правопорушення. До членів громадських об'єднань таких суворих вимог немає. Засновниками громадської організації, тобто членами такої організації можуть бути громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які досягли 18 років, а молодіжної та дитячої організації – 14 років. Попри різниці в правовому статусі адвокатури і громадських об'єднань, здійснюючих свою діяльність у галузі захисту прав і свобод людини, їх взаємодія базується на єдності завдань із захисту прав і свобод людини методами і засобами, наданими їм законами України.

Діяльність адвокатури ґрунтується на конституційно-правових засадах, головним серед яких є принцип верховенства права, принцип законності, принцип незалежності, принцип конфіденційності, принцип уникнення конфлікту інтересів.

Громадські об'єднання діють на принципах добровільності, самоврядності. У сучасних умовах суспільного життя, включаючи і умови воєнного стану, коли захист прав і свобод людини в Україні, набув не тільки національного характеру, а й став міжнародною проблемою, значення взаємодії адвокатури і громадських об'єднань у системі захисту прав і свобод незмірно зросло.

Ключові слова: адвокатура, громадські об'єднання, захист прав і свобод, взаємодія, правова допомога.

Мета і завдання статті полягають у тому, щоб проаналізувати стан взаємодії адвокатури і громадських об'єднань у системі захисту прав і свобод, розробити пропозиції з удосконалення такої взаємодії.

Стан наукової дослідженості

Питання правовідносин між адвокатурою та громадськими (недержавними) об'єднаннями розглядаються такими вченими, як: Вільчик Т.Б. детально дослідила характер взаємовідносин адвокатури та судової влади [1], Косяченко К.Е. вивчала призначення та місце адвокатури в інституті громадянського суспільства [2], Святоцький О.Д. розглядав роль адвокатури в юридичному механізмі захисту прав громадян [3], Міжнародні стандарти адвокатури та можливості їх використання в діяльності адвокатури України вивчала Бакаєнова Н.М. [4], Обловацька Н.О., Козьмініх А.В., Гончаренко С.В., Сафулько С.Ф., Єфіменко М.Ю., Решота В.В., Завальний М.В. та інші, але вони більше приділили уваги правам, обов'язкам та функціям адвокатури, а діяльність громадських об'єднань, уповноважених на захист прав і свобод людини, розглядають лише побіжно.

Виклад основного матеріалу

Адвокатура України, будучи недержавною самоврядною організацією, тісно взаємодіє з громадськими об'єднаннями та з іншими недержавними об'єднаннями та організаціями, уповноваженими на здійснення захисту прав і свобод людини. Ст. 13 Закону України «Про громадські об'єднання» [17] визначає, що громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема, економічних, соціальних, культурних, соціологічних та інших інтересів.

Громадські об'єднання утворюються і діють на принципах:

- 1) добровільності;
- 2) самоврядності;
- 3) вільного вибору території діяльності;
- 4) рівності перед законом;
- 5) відсутності майнового інтересу їх членів (учасників);

б) прозорості, відкритості та публічності.

Громадські об'єднання діють на основі статуту громадського об'єднання, який затверджується загальними зборами членів (учасників) об'єднання. У ст. 21 вищезгаданого Закону передбачені права громадських об'єднань, якими вони користуються для здійснення своєї мети (цілей), а саме:

1) вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати мету (цілі);

2) звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями) заявами (клопотаннями), скаргами;

3) одержувати в порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації;

4) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проєктів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя;

5) проводити мирні збори;

6) здійснювати інші права, не заборонені законом;

Громадські об'єднання зі статусом юридичної особи мають право бути учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові та немайнові права відповідно до законодавства, у тому числі здійснювати підприємницьку діяльність, засновувати засоби масової інформації з метою досягнення своєї статутної мети (цілі), брати участь у здійсненні державної регуляторної політики, брати участь у порядку, визначеному законодавством, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади, органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їх діяльності.

Держава гарантує і забезпечує додержання прав громадських об'єднань.

Громадські об'єднання є добровільним (на договірних засадах) утворенням з метою виконання певної соціально-корисної діяльності, вид і мета якого визначається груповими інтересами членів (учасників) об'єднання. Громадське об'єднання не переслідує мету отримання прибутку, якщо в статуті об'єднання не передбачена комерційна (підприємницька) діяльність.

Однією із організаційно-правових форм громадських об'єднань є громадська організація. Закон України «Про громадські об'єднання» визначає громадську організацію як «громадське об'єднання», засновниками та членами (учасниками) якого є тільки фізичні особи. Поняття громадської організації не охоплює діяльність релігійних, господарських та інших об'єднань громадян, порядок створення і діяльність яких визначається спеціальним законодавством, наприклад, Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [18], визначає професійну спілку (профспілку) як добровільну неприбуткову громадську організацію, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання). Громадські організації, які носять характер недержавних, неурядових організацій, є легальними суб'єктами правовідносин, створеними для діяльності, що керується окремо від держави. Сфера діяльності недержавних організацій у розвинутих демократичних країнах охоплює фактично всі галузі суспільного життя: захист прав і свобод людини, політику, культуру, освіту, науку, благодійну діяльність, соціальну роботу, охорону здоров'я тощо.

Запровадження воєнного стану, широкомасштабні агресивні дії Російської Федерації внесли корективи в усі сфери суспільного життя України, у т.ч. і діяльність недержавних організацій. Відповідаючи на виклики воєнного стану, громадські об'єднання ставлять перед собою інші цілі та завдання, ніж ті, що визначені такими статутами та іншими установчими документами, що потребує додаткового законодавчого врегулювання з урахуванням специфіки їх діяльності в сучасності.

Надання фінансової та матеріально-технічної допомоги Збройним Силам України та підрозділам територіальної оборони, організація допомоги людям та тваринам, постраждалим від воєнних дій агресора, участь у роботі центрів допомоги для вимушено переміщених осіб, гуманітарна допомога біженцям, автоволонтерство та інша діяльність безпосередньо не передбачена статутними документами і взагалі є порушенням чинного законодавства, що обумовлює в таких випадках питання зміни статуту, нової реєстрації тощо. В усіх цих випадках громадські об'єднання і організації потребують правової допомоги, яку їм надають адвокати, переважно безоплатно.

Міністерство юстиції України прийняло рішення, що в умовах воєнного стану Єдиний державний реєстр буде працювати для проведення реєстраційних дій щодо створення громадських об'єднань, предметом діяльності яких є надання допомоги Збройним Силам, іншим військовим формуванням, правоохоронним спеціальним органам, органам цивільного захисту, добровольчим формуванням територіальних громад, фізичним особам, які забезпечують національну оборону і безпеку, відсіч і стримування збройної агресії іноземної держави, а також особам, які постраждали чи можуть постраждати від збройної агресії тощо [19].

Адвокати можуть надати правову допомогу недержавним організаціям:

- у консультуванні з питань вибору благодійної чи громадської організації та побудови її організаційної структури;
- у створенні та реєстрації благодійних, громадських організацій та відокремлених міжнародних неурядових організацій;
- у розробці статутних документів та інших документів внутрішнього використання під конкретні цілі та потреби діяльності;
- консультування з питань оподаткування благодійних чи громадських організацій;
- консультування з питань взаємовідносин з місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування;
- консультування з інших питань діяльності громадського об'єднання.

У період воєнного стану реєстрацію громадських об'єднань проводять тільки державні реєстратори, посадові особи Міністерства юстиції, його територіальних органів, які включені до затвердженого Мін'юстом переліку. Цей перелік постійно оновлюється залежно від військово-оперативної ситуації в тому чи іншому регіоні, він може передбачати певні обмеження на проведення (прийняття) включеними до нього державними реєстраторами, їх посадовими особами реєстраційних дій, що необхідно враховувати як представникам громадських об'єднань, так і адвокатам, які їм надають правову допомогу.

Громадські об'єднання та благодійні організації надають суттєву допомогу Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, територіальній обороні. «77 % опитаних громадських об'єднань так чи інакше допомагають ЗСУ... З початком повномасштабної війни лише на рахунки НБУ та в три найбільші благодійні фонди («Unit-ed24», БФ «Повернись живим» та «Благодійний фонд Сергія Притули») українці та іноземці перерахували понад 33,96 млрд. грн. Це майже 1 млрд. доларів. Згідно із результатами дослідження, станом на грудень 2021 року кількість зареєстрованих громадських організацій досягла 96258, що на 19139 більше, ніж в 2013 році (приріст 25%). Однак повномасштабне вторгнення 2022 року зменшило кількість нових ГО, що з'явилися в Україні, проте радикально збільшило число нових благодійних організацій». [20]

Розгалужена мережа громадських об'єднань різних видів діяльності в цивілізованому світі розглядається в якості однієї з ознак розвинутого демократичного суспільства.

Найбільша кількість українських недержавних організацій припадає на сфери:

- благодійної і гуманітарної допомоги в сфері оборони і безпеки;
- культура і освіта;
- здоров'я;
- економіка і наука;
- жінки і діти, інваліди і пенсіонери.

З огляду на спрямованість діяльності недержавних організацій у мирний час можна зробити висновок, що основним на-

прямком їх діяльності є забезпечення реалізації прав своїх членів (учасників), захист прав інших членів суспільства, які охоплюються метою (цілями) тієї чи іншої громадської організації. Такими є окремі соціальні групи, зокрема, діти і жінки, інваліди і пенсіонери, працівники сфери обслуговування, освіти, охорони здоров'я, соціальної роботи.

Нині Україна живе в складний час, що характеризується значними перетвореннями в суспільно-політичному і економічному житті та обставинами, викликаними умовами воєнного стану. Корінним чином змінилось відношення держави і суспільства до прав і свобод людини і громадянина. Необхідною умовою формування правової держави і громадянського суспільства є вдосконалення судового захисту прав і свобод громадян і організацій. Важлива роль в реалізації цього положення належить українській адвокатурі та громадським об'єднанням [9, с. 228-235].

Основним завданням правової держави відповідно до Конституції України є необхідність забезпечення прав і свобод кожної людини і на його виконання має бути націлена діяльність усіх інститутів громадянського суспільства, у тому числі всіх державних і недержавних організацій.

Конституція України проголосила Українську державу як демократичну, соціальну і правову країну, у якій формується громадянське суспільство – система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів, такі правові відносини, що забезпечують умови для реалізації приватних і суспільних інтересів і потреб людини і громадянина, колективів, різних верств населення, створення умов для насиченого соціального, культурного і духовного життя, збереження і розвитку моральних і матеріальних цінностей, прав і свобод кожного члена суспільства.

Ідеологія громадянського суспільства, у побудові якої мають бути задіяні всі державні і недержавні суб'єкти права, цілком і повністю відтворює цілі і завдання діяльності адвокатури України. Адвокатура України функціонує в системі суспільних інструментів, самостійних і незалежних від

держави, і це є основою для взаємодії адвокатури з громадськими об'єднаннями у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина.

В українській юридичній практиці і наукових джерелах використовуються різні поняття, зокрема, «правозахисні організації», «правоохоронна діяльність», «правозахисники», «правоохоронні органи» та «органи охорони правопорядку». Хоч ці поняття і стосуються захисту і охорони прав і свобод людини, змістовне їх навантаження суттєво відрізняється.

К.Б. Левченко зазначає [11, с. 13], що термін «правоохоронний» асоціюється з діяльністю правоохоронних органів, перш за все, органів поліції, хоча й не обмежується ними. Термін «правозахисний» асоціюється з рухом за права людини та діяльністю громадських правозахисних організацій.

Правозахисні організації – це особливий вид недержавних організацій, діяльність яких спрямована на утвердження і захист прав і свобод людини, ефективний контроль за їхнім дотриманням державою, її органами, її посадовими особами.

Правозахисні організації сприяють зменшенню організованого насильства, здійснюваного державою. Для цього вони працюють одночасно в трьох напрямках:

1) захист прав людини в конкретних випадках, громадянські розслідування фактів порушень прав людини державними органами;

2) поширювання інформації про право людини, правове виховання;

3) аналіз стану з правами людини.

Усі три напрямки тісно взаємозалежні, робота тільки в одному із трьох напрямків не може бути ефективною. Якщо займатися тільки захистом громадян, то правозахисні організації приречені на вічну боротьбу з державою при потермалізмі, що зберігається в суспільстві, незнанні людьми своїх прав та інструментів їхнього захисту і законодавства, що, як і раніше, несе загрозу правам людини. [15]

Серед громадських правозахисних організацій, з якими взаємодіє адвокатура, варто назвати такі, як Українська Гельсінська спілка з прав людини, «Меморіал» імені

Василя Стуса, Міжнародний комітет захисту прав людини, Харківська правозахисна група, Центр громадянських свобод, Фонд соціальної допомоги ім. доктора Ф.П. Газа, Всеукраїнська організація «Право і безпека», Міжнародна правозахисна організація «Ла-Страда», Правозахисна організація «Права людини», Жіночий консорціум України, Конгрес національних громад України, Центр інформації про права людини, Комітет виборців України та інші.

17 серпня 2023 року презентувала свою діяльність громадська організація «Національна асоціація військових адвокатів», основною метою якої є об'єднання адвокатів, які працюють у галузі військового права, надання правової допомоги військовослужбовцям та членам їх родин, сприяння розвитку інституту військової адвокатури в Україні. Національна асоціація військових адвокатів не дублює функції Національної асоціації адвокатів України, оскільки є громадською організацією, яка покликана надавати допомогу вузькопрофільним адвокатам. Громадська організація «Національна асоціація військових адвокатів України» створена на платформі волонтерської організації «Адвокати Збройних сил України» [16]. Всеукраїнська громадська організація «Об'єднання адвокатів, які надають безоплатну правову допомогу» створена для сприяння та розвитку та зміцненню інституту адвокатури в Україні, підвищення рівня професійної діяльності адвокатів та захисту прав і повноважень самих адвокатів.

Адвокатура надає кваліфіковані юридичні послуги з оперативної реєстрації, перереєстрації, ліквідації, купівлі, продажу волонтерських (громадських та благодійних) організацій під час воєнного стану та присвоєння статусу «неприбутковості», здійснює комплексні консультації щодо процедури реєстрації, супровід документів в органах реєстрації, постановку на облік у всіх необхідних державних органах.

Адвокатура взаємодіє також із правозахисними організаціями, які спеціалізуються на наданні юридичної допомоги постраждалим від російської збройної агресії, жертвам катування і вразливим категоріям населення, зокрема з «Правозахисною ор-

ганізацією Січ», «Кримською правозахисною групою», яка сприяє дотриманню та захисту прав людини в Криму, «Юридичною сотнею», яка надає правову допомогу військовослужбовцям та їхнім родинам, з «Центром громадських свобод» здійснити захист політичних в'язнів.

До державних правозахисних організацій в Україні слід віднести: а) органи юстиції; б) органи захисту прав споживачів; в) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; г) міжурядові правозахисні організації. Правозахисна діяльність в Україні здійснюється державними і недержавними правозахисними організаціями. Адвокатура між цими двома групами правозахисних організацій займає особливе місце, оскільки виконує діяльність із захисту приватних, суспільних і державних інтересів і уповноважена державою на надання правової допомоги в усіх випадках і всім суб'єктам права, коли виникає така потреба.

Захист прав людини та правозахисна діяльність держави, тобто діяльність правоохоронних органів – це не одне і теж. Правоохоронна діяльність полягає в заходах з спеціально уповноважених органів держави і суспільства з охорони закону, а правозахисна діяльність спрямована на захист прав людини. Правоохоронна діяльність допускає можливість застосування, у випадках передбачених законом, державного примусу, що включає широкий спектр примусових силових заходів, включно до використання зброї.

Недержавні, громадські організації такими повноваженнями не наділяються. Якраз однією із особливостей їх діяльності є незастосування примусу, здійснення захисту прав шляхом проведення інформаційних, превентивних заходів, моніторингу ситуації на національному та міжнародному рівнях, контроль за виконанням законодавства та забезпечення державних заходів у галузі прав людини, правова та інша допомога тим особам, чий людські права були порушені.

«Правоохоронний орган – це державний, як правило, озброєний орган виконання, яким, поряд з профілактичною,

однією чи кількох інших головних правоохоронних функцій є визначальним у його діяльності, який у зв'язку з цим потребує специфічного матеріально-технічного та іншого забезпечення, до працівників якого законом пред'являються спеціальні вимоги та працівники якого з метою ефективного виконання ними своїх обов'язків згідно із законом наділяються різноманітними специфічними правами, мають відповідні пільги і зовнішні ознаки приналежності до правоохоронних органів, користуються підвищеним правовим захистом». [12]

Правозахисні організації виконують в добровільному порядку профілактичну, захисну, ресоціалізаційну, правороз'яснювальну, аналітичну та/або методичну, інформаційну, координаційну та (частково) нормотворчу функції.

Правоохоронна діяльність здійснюється лише органами державної влади, а правозахисна – як державними, так і недержавними, для державних – правоохоронна діяльність є основною функцією.

Функції і методи взаємодії адвокатури України з громадськими (неурядовими) організаціями у сфері захисту прав людини обумовлюється видами адвокатської діяльності та професійними правами адвоката, як згідно зі ст. 19 і 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є наступними:

1) надання правової інформації, консультацій і роз'яснень із правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави;

2) складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру;

3) захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення;

4) надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні;

5) представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача в кримінальному провадженні;

6) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами;

7) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

8) захист прав, свобод і законних інтересів викривача у зв'язку з повідомленням ним інформації про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення.

Адвокат, спілкуючись з громадськими організаціями, може здійснювати інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом.

1. Під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги, зокрема:

1) звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб);

2) представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді, органах

державної влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, громадських об'єднаннях, перед громадянами, посадовими і службовими особами, до повноважень яких належить вирішення відповідних питань в Україні та за її межами;

3) ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом;

4) складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку;

5) доповідати клопотання та скарги на прийомі в посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги;

6) бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів та давати пояснення щодо суті клопотань і скарг;

7) збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою;

8) застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, у якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, у яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом;

9) посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів;

10) одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань;

11) користуватися іншими правами, передбаченими цим Законом та іншими законами.

Національна асоціація адвокатури України (НААУ), Координаційний центр з надання правової допомоги (КЦ), Україн-

ська фундація правової допомоги, Українська Гельсінська спілка з прав людини та Харківська правозахисна група 26 жовтня 2018 року підписали меморандум щодо посилення експертного потенціалу у сфері доступу вразливих категорій населення до правосуддя у кримінальному провадженні. Меморандум укладений з метою налагодження взаємодії адвокатської спільноти, системи безоплатної правової допомоги та громадянського суспільства щодо покращення доступу вразливих категорій населення до правосуддя. Підписанти меморандуму домовилися подавати взаємну всебічну підтримку задля розвитку співпраці та обмінюватися інформацією про заходи, спрямовані на його реалізацію. Меморандум передбачає створення Комісії з експертно-правового аналізу, яка розроблятиме механізм забезпечення якості безоплатної вторинної правової допомоги в кримінальному провадженні. Комісія діє на постійній основі у складі дев'яти осіб – по три представники від НААУ та КЦ і по одному від організації громадянського суспільства. [5]

У рамках налагодження співпраці з громадськими організаціями в умовах воєнного стану регіональні об'єднання адвокатури ряду областей України підписали меморандуми про співпрацю та взаємодію з виконання низки організаційних питань з надання правової допомоги громадським організаціям та населенню, зокрема, такі меморандуми укладені в Чернівецькій, Харківській, Київській та інших областях.

Надання правової допомоги переміщеним особам внаслідок агресії Росії проти України, зокрема юридичних консультацій, складання правових документів непроцесуального характеру (різні запити, заяви, скарги до органів місцевого самоврядування, різних державних установ, організацій) в Одеській, Черкаській, Львівській, Харківській та в інших областях здійснюється на безоплатній основі із залученням місцевих адвокатів.

Великий досвід співпраці адвокатури накопичився у взаємодії з міжнародною правозахисною організацією «Ла-Страда».

Громадська правозахисна організація «Ла-Страда» працює для забезпечення гендерної рівності, запобігання домашньому насильству, протидії торгівлі людьми, забезпечення прав дітей, протидії рабській праці, сприяючи впровадженню стандартів прав людини в усіх сферах життя суспільства та держави.

Під егідою «Ла-Страда» працює цілодобово Національна «гаряча» лінія, яка дає можливість для безпосередніх контактів з жінками, дітьми, чоловіками, які постраждали від торгівлі людьми, домашнього насильства, а також з тими жінками, які збираються їхати в пошуках заробітку або на навчання за кордон.

За роки існування «гарячої лінії» до «Ла-Страда» звернулися десятки тисяч громадян України з питань надання консультацій з питань виїзду за кордон з метою працевлаштування, одруження, з питань насильства фізичного і сексуального, з питань консультацій з протидії торгівлі людьми, правової допомоги при захисті прав дітей, розподілу майна між членами родини та інші.

Адвокати, які залучені до чергування на «гарячій» лінії чи отримали інформацію через телефон довіри про порушення прав людини, дають правові консультації негайно, або запрошують для оформлення заяв, звернень, скарг, надають іншу допомогу. [7]

В умовах постійних реформ громадянське суспільство виконує низку важливих функцій. Водночас його діяльність потребує професійного супроводу правників. Національна асоціація адвокатів України (НААУ) має великий професійний ресурс. Нині існує великий запит на те, щоб різні громадські ініціативи супроводжували адвокати, зокрема, це стосується захисту вразливих верств населення, підготовки проєктів соціальних програм, розробки проєктів нормативно-правових актів органів державної влади та місцевого самоврядування, співпраці з іноземними партнерами.

«У громадянського суспільства є багато симпатиків в особі міжнародних організацій, що мають великі ресурси. І було б неправильно цим не скористатися. Тому

ми намагаємось залучити ці ресурси, які в результаті підуть на благо адвокатури та відповідно суспільства... Адвокатська професія — це не тільки про бізнес чи заробляння грошей. Частково це й про те, що захисник має надавати допомогу вразливим верствам населення. І при цьому не очікувати винагороди за таку діяльність... Адвокатура й громадянське суспільство є нероздільним, тому обов'язково мають співпрацювати» [13].

Аналізуючи діяльність громадських організацій під час війни, Марина Будша та Альона Нагаєвщук стверджують, що громадські організації стали надійним тилом для забезпечення військових і гуманітарних потреб. Вистоявши у перші, надскладні тижні війни, ці спільноти шукають способи залишатися ефективними в новій реальності. Громадським організаціям, на їх думку, необхідно орієнтуватися на актуальні потреби воєнного часу, зокрема:

- навчання кризовому менеджменту та плануванню в мінливих умовах;
- навички збереження емоційного ресурсу та запобігання вигоранню;
- залучення ресурсів і забезпечення фінансування проєктів і команди в цілому;
- налагодження закордонного партнерства і збереження присутності в інфопросторі західних країн;
- отримання юридичних консультацій щодо діяльності в умовах війни, які може надати адвокатура.

М. Будша та А. Нагаєвщук вважають, що для системної такої роботи підходить формат громадської організації. Бажано мати зареєстровану громадську організацію, що дозволить швидше прийняти кошти від партнерів та розподілити їх. При цьому звітність варто вести як слід, не нехтувати процедурами та діяти в межах закону, адже перевірок податкової служби ніхто не скасовував [6]. У вирішенні податкових завдань адвокатура може надавати також необхідну правову допомогу.

Масштаби діяльності громадських об'єднань у сфері допомоги громадянам, постраждалим від агресивних дій російських окупантів, допомоги Збройним Силам України і територіальній обороні зроста-

ють. Органи влади, громадські об'єднання і адвокатура, як незалежна, правозахисна організація, працюють у сфері захисту і допомоги населенню в одному ключі.

«Варто зберегти єдність та взаємодопомогу суспільства, які виникли в період важких випробувань і після війни. Громадські організації України закликають створити координаційний орган з підтримки та розвитку громадського сектору та співпраці громадянського суспільства, донорських організацій і влади України». [8]

Враховуючи, що багато громадських організацій, у тому числі і закордонних, задіяних у сфері надання гуманітарної допомоги та іншої волонтерської діяльності, не володіють достатньою інформацією та юридичними знаннями для створення якісного механізму співпраці з неурядовими організаціями та органами влади, організація координаційного органу з підтримки та розвитку громадського сектору дозволить розробити заснований на законних підставах конкретний та ефективний план розвитку громадянського середовища України. Такий план має охоплювати всі напрямки діяльності громадських організацій (об'єднань) у сфері захисту прав і свобод людини, надання правової, гуманітарної, благодійної та матеріальної допомоги, включаючи і взаємодію із адвокатурою.

Н.О. Обловацька зазначає, що адвокатура є особливим інститутом громадянського суспільства в Україні. Про це свідчить імператив професійного захисту прав та законних інтересів осіб у суді, публічно-правовий статус адвокатури, надання державою права на отримання юридичної допомоги абсолютно всім фізичним і юридичним особам.

На сьогодні розвиток цього інституту відбувається в рамках процесу модернізації правової системи – комплексу соціальних, економічних, правових, політичних, культурних та інтелектуальних трансформацій.

Для інституту адвокатури цей процес є дуже складним і суперечливим, оскільки в державі ще не сформувалися надійні механізми практичної реалізації громадянських прав і свобод [15, с. 37].

Адвокатура в системі зав'язків з громадськими (недержавними) організаціями виступає як центровий, головний елемент, послуг якого в тій чи іншій формі потребують усі інші недержавні суб'єкти права, оформлені в громадянські організації.

Адвокатура здатна надавати правову допомогу всім громадським організаціям, що її потребують, від них ніяких зворотних дій не потрібно, тобто, образно висловлюючись, адвокатура може обходитись без сторонніх організацій, а вони без адвокатури не можуть обійтись.

Адвокатура функціонує, будучи громадською організацією, як невіддільна частина механізму держави у сфері відправлення правосуддя, що є запорукою суспільної довіри органам судової влади, це дуже важливо для результативної та ефективної роботи суду, також для конституційного контролю за законодавчою та виконавчою владою у питанні дотримання прав і свобод людини, закріплених у Конституції [10, с. 281].

Жодна інша громадська організація таких повноважень не має і в цьому полягає особливе місце адвокатури у взаємодії адвокатури з недержавними суб'єктами захисту прав і свобод людини і громадянина.

Висновок

В умовах воєнного стану взаємодію адвокатури з громадськими об'єднаннями та іншими недержавними суб'єктами права, уповноваженими на захист прав і свобод людини необхідно посилювати, оскільки російська агресія проти України обумовила масове порушення прав і свобод громадян України шляхом вчинення воєнних злочинів, посягання на життя і здоров'я людини, її недоторканість, знищення майна, руйнування житла і об'єктів соціальної інфраструктури. Мільйони громадян України вимушені переселятися зі своїх місць проживання в інші більш безпечні регіони країни або за кордон, і багато таких громадян також потребують правової допомоги, яку надають спільно адвокатури і громадські об'єднання.

Основні завдання адвокатури і громадських об'єднань у захисті прав і свобод людини збігаються, хоч і вирішуються різни-

ми заходами, передбаченими в чинному законодавстві.

Адвокатура в системі зав'язків з громадськими об'єднаннями виступає як центровий, головний суб'єкт взаємодії як у наданні правової допомоги громадянам, так і при наданні консультації, роз'яснень та іншої допомоги самим громадським об'єднанням.

Література

1. Вільчик Т.Б. Адвокатура та судова влада: характер взаємовідносин. Часопис Академії адвокатури України. 2014 т. 7 №4 ст. 19-25.
2. Косяченко Т.Б. Адвокатура її призначення та місце в інституті громадського суспільства. Молодий вчений 2021. Вип. 3 (91) ст. 278-281.
3. Святоцький О.Д. Адвокатура у юридичному механізмі захисту прав громадян (історико-правове дослідження). Монографія Київ. 1994. 307 ст.
4. Бакаянова Н.М. Міжнародні стандарти адвокатури і поняття, система, кваліфікація. Науковий вісник публічного та приватного права. К. 2016. №2. Ст. 226-229.
5. Адвокатура, громадські організації та система БПД співпрацюватимуть. URL: <https://yur-gazeta.com>
6. Будша Марина, Нагаєвщук Альона Як громадським організаціям залишатись ефективними під час війни. URL: <https://media.zagoriy.foundation/velyka-istoriya/yak-gromadskym-organizaciyam-zalyshatys-efektyvnymy-pid-chas-vijny/>
7. Громадська організація «Ла-Страда». URL: <https://la-strada.org.ua>
8. Громадський сектор і владно-громадська взаємодія під час війни: підсумки травня. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/hromadskyi-sektor-i-vladno-hromadska-vzaiemodiia-pid-chas-viiny-pidsumky-travnia/>
9. Козьмініх А.В. Адвокатура як інститут громадянського суспільства в суспільній науці: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (керівник авт. кол.), Л. І. Кормич (ред.), М. А. Польовий (відп. секр.) [та ін.]; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. Оdesa, 2009. Вип. 36. С. 228-235.
10. Косяченко К.Е. Адвокатура: її призначення та місце як інституту громадян-

ського суспільства. «Молодий вчений», «Young Scientist». № 3 (91). March. 2021. С. 281.

11. Левченко К.Б. Людина. Свобода. Демократія: наукове видання. Київ: Юрисконсульт, 2006. С. 13.

12. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Суд та інші правоохоронні органи. Правоохоронна діяльність: закони і коментарі : навч. посібник / ред. М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. Київ : Атіка, 2000. 510 с.

13. Місяць Віталій Адвокатська професія – це не тільки бізнес чи заробляння грошей. URL: <https://zib.com.ua>

14. Обловацька Н.О. Адвокатура України – інститут громадянського суспільства. Адвокат. № 10 (133). 2011. С. 37.

15. Основні положення діяльності правозахисних організацій. URL: <https://www.oberig.org/uk/osnovni-polozhennia-diialnosti-p-o>

16. Презентація громадської організації «Національна асоціація військових адвокатів України». 13 жовтня 2023 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3551435-prezentacia-gromadskoi-organizacii-nacionalna-asociacia-vijskovih-advokativ-ukraini.html>

17. Про громадські об'єднання: закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013. № 1. ст.1.

18. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999. № 45. ст.397.

19. Тараненко Філіп Як працюють громадські об'єднання в умовах воєнного стану. Українська правда. 28.03.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/03/28/7335234/>

20. 77% громадських організацій допомагають ЗСУ, але прагнуть поступово повертатись до основних напрямів діяльності-результати дослідження. 21 лютого 2023 року. URL: <https://cs.detector.media/community/texts/185203/2023-02-21-77-gromadskykh-organizatsiy-dopomagayut-zsu-ale-pragnut-postupovo-povertatysya-dosnovnykh-napryamiv-diyalnosti-rezultat-doslidzhennya/>

SUMMARY

The article discusses the relationships between the legal profession and public associations in the system of human rights and freedoms protection. Both the legal profession and public associations, authorized to protect human rights and freedoms, act as partners in legal activities. The legal profession acts as a professional organization, the aggregate rights and powers of which allow lawyers to take any actions not prohibited by law, rules of legal ethics, and the contract for legal assistance necessary for the proper execution of the legal assistance contract. Members of a public association act within the framework of the association's statute and in accordance with the Law of Ukraine «On Public Associations.»

The legal profession has far more rights, powers, and opportunities to provide legal assistance and protect human rights and freedoms in specific cases. This includes representing the client's interests in government bodies, in judicial and law enforcement agencies, providing legal advice, drafting legal documents necessary for the contract's fulfillment. Only a natural person with a higher legal education, proficiency in the state language, a minimum of two years of work experience in the field of law, passing a qualification exam, completing an internship (except in cases established by the law), taking the oath of a lawyer of Ukraine, and obtaining a certificate of the right to practice law can be a lawyer.

The Law of Ukraine «On Advocacy and Legal Practice» establishes several restrictions, including unredeemed convictions, recognition by the court of a person as legally incapacitated or limited in legal capacity, deprivation of the right to engage in legal practice, dismissal from the position of a judge, prosecutor, investigator, notary, state servant, or local self-government body member for violating the oath or committing a corrupt offense. There are no such strict requirements for members of public associations.

Founders of a public organization, i.e., its members, can be citizens of Ukraine, foreigners, and stateless persons residing in Ukraine on legal grounds, who have reached the age of 18, and for youth and children's organizations, from the age of 14.

Despite the difference in the legal status of the legal profession and public associations conducting activities in the field of human rights and freedoms protection, their interaction is based on the unity of tasks in protecting human rights and freedoms through methods and means provided by the laws of Ukraine.

The activities of the legal profession are based on constitutional and legal principles, among which the principles of the supremacy of the law, legality, independence, confidentiality, and avoidance of conflicts of interest are paramount. Public associations operate on the principles of voluntariness and self-government.

In modern conditions of social life, including during the state of war, when the protection of human rights and freedoms in Ukraine has become not only a national issue but also an international problem, the importance of the interaction between the legal profession and public associations in the system of human rights and freedoms protection has immensely grown.